

E m i l P e t r u R A Ț I U

Președintele Asociației „Andrei Glavina”, Roma, Italia
 President of the “Andrei Glavina” Association, Rome, Italy

Matthias Flacius Illyricus

Matthias Flacius Illyricus

He was one of the most important scientists and clergymen of the Renaissance. Matthias Flacius Illyricus had an Istro-Romanian origin and, due to his Lutheran fidelity, Martin Luther himself has assimilated him as one of his "Nostris notissimus homo et magnae fidei". He has also functioned as a Magister in Jena. The study below presents his major influence in the distribution of the Lutheran ideas in Europe during the Reform.

Keywords: Renaissance, Lutheran Clergymen, Istro-Romanian origin, Jena University
Institution's address: Via. Delle Fornaci 24, 00165, Roma, tel: 39 0471 992230, fax: 39 0471 992235.
Personal e-mail: *emilroma@libero.it*

În prima jumătate a secolului XVI, ideile reformei luterane s-au răspândit cu repeziciune în afara Germaniei, în țări sau regiuni dintre cele mai diferite, cum ar fi, de pildă, Transilvania sau Istria.

Reforma luterană poate fi considerată ca prima mare revoluție a modernității, care, în formă religioasă, cerând dreptul la cercetarea individuală a sfintelor scripturi și libertatea de conștiință a individului, va fi urmată de revoluțiile care vor cere – și vor obține – în secolul XVII (Anglia) și în secolul XVIII (Franța) libertatea politică.

Puțini știu despre mișcarea de reformă religioasă din Istria și cu atât mai puțini știu că un mare reprezentant al protestantismului, născut în Istria, dar care a trăit și a devenit un apropiat al lui Martin Luther în Germania, a fost, după toate probabilitățile, un român, mai precis, un român din Istria, așa cum afirmă unii din biografii săi și indică numele său și locul unde s-a născut.

El este Mattia Flacius Illyricus, sau, după cum a mai fost numit, Mattia Francovich Flacius Illyricus. Va fi numit în mod diferit, Mattia (sau Matthias)

Flacius, Flaccio, Flacus, Flacio, Vlacich, și probabil cu încă alte mici variațiuni, după felul cum i-au scris numele biografii săi. Biograf contemporan și care l-a cunoscut personal a fost numai Jean Boissard, care a scris despre Flacius în cartea sa „Iconum Virorum Illustrium”, Francofordii ad Menum, 1598, dar sursa principală pentru toți biografii săi a rămas cartea autobiografică a lui Mattias Flacius de la 1549, „Apologia Matthiae Flacii Illyrici ad scholam Vitebergensem in Adhiaphororum causa. Ejusdem Epistola de eadem materia ad Philip. Melan.”, sau, cu titlul puțin schimbat, dar cu același conținut, apărută în 1559 la Magdeburg, ce se află și la Biblioteca Vaticană, în colecția Palatina IV, intitulată, în germana secolului XVI, „Bericht M. Fla. Illyrici von etlichen Artikeln der christlichen Lehr und von seinem Leben und enlich auch von den adiaphorischen Dandlungen wider die falschen Geticht der Adiaphoristen”, unde el descrie viața și activitatea sa.

Aflăm astfel, din cartea scrisă de Flacius în limbile latină și germană, că el s'a născut la 3 martie 1520 la Albona, în Istria, fiu al lui Andrei (Andrea) Flacius și al Giacomeinei Luciani, ce se trăgea dintr-o nobilă familie din Albona.

După moartea tatălui său, când Mattia avea numai 12 ani, el fu dat la învățătură la un dascăl milanez, Francesco Ascerio, care preda la Albona, iar când fu pregătit pentru o școală superioară, la etatea de 16 ani, fu trimis la Veneția, făcând călătoria pe mare. La Veneția a avut de profesor pe Giovanni Battista de' Cipelli, supranumit Egnazio, care fusese elev al faimosului umanist Angelo Poliziano. Materiile de care Mattia a fost cel mai mult atras în această perioadă, au fost limbile clasice, învățând în afara latinei –pe care începuse s-o învețe de la Albona-, limbile greacă veche și ebraică, precum și literatura italiană, Dante, Petrarca, del Pico, scrierile Caterinei da Siena etc., de care se va folosi mai târziu în Germania, citându-i în prelegerile sale de istorie eclesiastică.

Fire meditativă, la etatea de 17 ani, Mattia s-a simțit puternic atras de viața monahală și a dorit să meargă novice într-un ordin călugăresc; mărturisii această dorință unei rude ale sale din partea mamei, Baldo Lupetino, stareț superior provincial la Veneția al ordinului fraților franciscani și faimos predicator în acele timpuri. Baldo Lupetino era însă câștigat de noua învățătură a lui Luther și-l sfătui pe tânărul Mattia, ruda sa, să se dedice studiului Bibliei, spunându-i că numai jertfa lui Cristos ne poate dobândi mântuirea, în timp ce faptele noastre, izvorând din natura umană coruptă de păcatul original, nu ne pot mântui și îl sfătui să plece în Germania, să se adape la izvorul noii

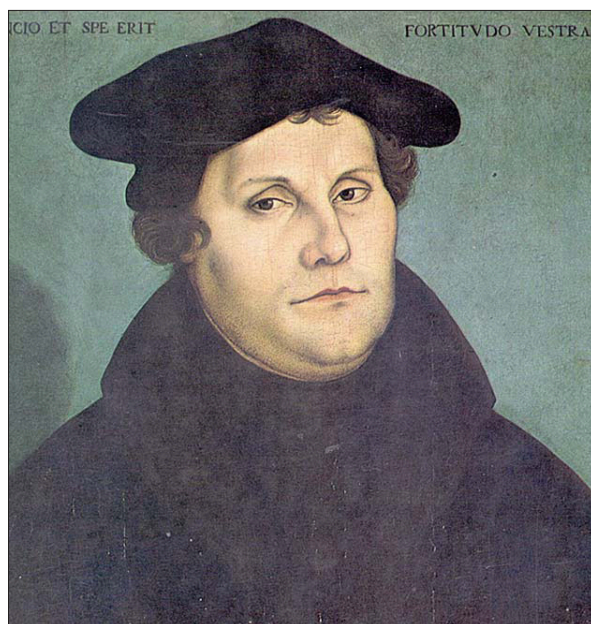
învățături propovăduită de Martin Luther.

Erau vremuri de mare turburare a conștiințelor și învățătura luterană se întindea în nordul Italiei și în Europa, în ciuda opoziției curiei romane și a inchiiziției. La Veneția veneau mulți negustori germani și circulau scrieri care explicau și propovăduiau noua doctrină protestantă, care, negând valoarea faptelor omului în vederea mântuirii, printr-un ciudat paradox al istoriei, va întemeia tocmai societățile și statele protestante unde tocmai libera inițiativă și „faptele”, adică activitatea omului, vor fi pe primul plan și vor determina soarta oamenilor și istoria în secolele care vor urma, ca nicidecum vreodată mai înainte. Baldo Lupetino, acuzat la Veneția de luteranism, fu întemnițat și după 20 de ani petrecuți în închisoare, menținând opoziția sa față de curia romană, fu condamnat la moarte și sentința fu executată în 1556, prin înecarea sa în apele lagunei venețiene.

Nepotul său, între timp, hotărât să afle răspuns la gravele întrebări asupra mântuirii și a soartei omenești, deschise de noua învățătură a lui Luther, la etatea de 19 ani, în 1539, părăsește Veneția, îndreptându-se către Augsburg și de acolo la Basel, în Elveția, unde rămase circa un an, foarte bine primit în mediul universitar. În 1541, după o scurtă prezență la Universitatea din Tübingen, el ajunse la ținta călătoriei sale, la Wittenberg, orașul unde predica Luther și de unde pornise mișcarea de reformă religioasă la 1517. La Wittenberg, înarmat cu recomandările de la Universitățile pe care le-a frecventat, îi va cunoaște personal pe Melancton și apoi pe Luther, precum și pe toți învățații de vază

Martin Luther

sursa: <http://en.wikipedia.org/wiki/File:Luther46c.jpg>

de la Universitatea din Wittenberg. În 1543, își va lua aici, titlul de maestru în artele liberale și filosofie și va prezenta la tipar prima sa scriere, în care demonstrează necesitatea cunoașterii limbii ebraice pentru studiul Sfintei Scripturi: „Quod sacra scriptura integre, non tantum consonantibus, sed et vocalibus inde ab initio scripta fuerit”, iar în anul următor, 1544, senatul universitar îi va încredința postul de profesor de limba ebraică, la care Flacius adăugă, din proprie inițiativă, și predarea limbii eline.

Înzestrat cu o mare forță de caracter, el reuși toate aceste înfăptuiri, în ciuda unei crize sufletești profunde pe care o încercă în acei ani (1541-1543). Desprinderea de religia străbunilor, blestemul damnațiunii eterne și angoasa întrebărilor asupra predestinației, toate învăluite în îndoielile asupra binelui sau răului acțiunilor sale, tăcerea unui Dumnezeu care în unele momente îi părea că îl părăsea, nedându-i nici un răspuns, îl fac pe Flacius să trăiască o adevărată dramă existențială, pe care ne-o descrie atât de viu în cartea sa autobiografică, dar pe care însă, disprețul față de propria slăbiciune, îl împiedică în acele momente să le mărturisească altora. Într-o zi, el le mărturisi totuși unuia dintre cei mai apropiați prieteni ai săi, diaconul Frederic Bacovius. Acesta, prin intermediul lui Filip Melancton, îl prezentă lui Luther, care în scurt timp îi acordă toată încrederea, îi împărtăși gândurile sale privitoare la aspra luptă pe care o angajase cu papalitatea și aflând de zbciumul lui Flacius, porunci rugăciuni, în care comunitatea wittenbergheză imploră cerului alinare pentru zbciumul sufletesc al străinului.

Înconjurat de dragostea comunității și a lui Luther personal, Flacius învinse grelele încercări sufletești și, trecând definitiv la noua religie, putu spune: „La Wittenberg am ajuns să cunosc că doctrina acestor biserici -luterane, n. n. - este adevăratul cuvânt al lui Dumnezeu, și eu am îmbrățișat-o din tot sufletul meu.” La scurt timp după aceea, cu seninătatea regăsită, Flacius se căsători în 1545, la Wittenberg, cu fiica pastorului protestant Michael Faust, având printre nuntași pe însuși Luther. Apreciindu-l pentru profunda sa știință teologică și fidelitatea față de doctrină, Luther îi acordă deplină încredere, introducându-l în cercul apropiaților săi. „Nostris notissimus homo et magnae fidei”, se exprimă el cu privire la Flacius, sau „eu îl stimez foarte mult; după moartea mea orice speranță se sprijină pe dânsul.”

Și aceasta fu aproape o profeție. Luther muri la începutul anului 1546. La 1548, după cucerirea Wittenbergului de către trupele împăratului Carol

al V-lea, conduse de ducele Moritz von Sachsen, apărător al credinței catolice, Melancton se supuse noii autorități. Flacius, în schimb, hotărî să se opună pe față noii autorități civile și religioase catolice și în 1549 părăsi pentru totdeauna orașul lui Luther, Wittenberg-ul, stabilindu-se la Magdeburg, pe atunci orașul cel mai tolerant și liber din Germania. El rămase aici până în 1557 și trăi una dintre cele mai rodnice perioade din viața sa; aici scrisese, în afara altor scrieri minore, „Catalogus testius veritatis”, adică un catalog al tuturor acelora care au mărturisit în cursul secolelor, înainte de Luther, „adevărul”, adică „dreapta credință”, apoi începu să scrie „Centuriae Magdeburgenses”, împreună cu Gaspar Nydbruck, Heinzelius, Nikolaus Gallus, Johann Wigand, Matthias Judex și alții, o impunătoare istorie a Bisericii creștine, de la origini până la anul 1300, în 13 volume, ultimul apărut la 1574. Tot din această perioadă este și opera sa „Missa latina quae olim ante Romanum in usu fuit”, apărută în 1557 la Strassburg, o liturghie conform vechilor texte romano-galice, din timpul

Wittenberg, Melanctonhaus

sursa: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/fe/Wittenberg_Melanctonhaus.JPG

lui Carol Cel Mare (Charlemagne), ce protestanții credeau că a fost schimbată ulterior de către catolici, presupunere neadeverită, pentru care

multe din acele exemplare, căzând în nefolosință, fură distruse de protestanți înșiși.

În 1557, din cauza faimei sale, el fu invitat să predea la Universitatea din Jena, de unde, în 1562, trebui însă să plece, din cauza divergențelor cu rectorul Universității, filologul Viktor Strigel, asupra problemei liberului arbitru al omului. Flacius va susține, în ceea ce privește esența și natura păcatului originar, că acesta a corupt substanța sufletului, devenind deja substanță și din această cauză liberul arbitru al omului a devenit un fals arbitru. Natura omului, de la căderea lui Adam, este carne. „Căci noi vedem limpede cu ochii noștri, cum în timpul nostru totul este socotit după pântec”, scria Flacius (*Apologia Matthiae Flacii Illyrici ad scholam Vitebergensem...*, 1549). Din această cauză, a teoriei sale, după care păcatul originar nu este ceva accidental, „accidens”, cum predicau protestanții de inspirație melanchtoniană, ci a devenit una cu natura omului, substanță, „forma substantialis”, Flacius va fi acuzat de maniheism.

Și gândim, cât de mult seamănă această concepție despre viață și lume cu cea a Bogomililor din Bosnia medievală sau de pe coasta Dalmației, aproape de locurile unde a văzut lumina zilei Flacius. Fire aprigă, care nu a acceptat compromisul, nepăsător la consecințele materiale ale atitudinii sale asupra sa sau a familiei, Flacius își va petrece următorii ani la Regensburg, până la 1567, unde va scrie pentru Împăratul Maximilian al II-lea „De translatione imperii Romani ad Germanos”, după care îl aflăm la Anvers, apoi la Strasbourg, unde publică *Glosa Noului Testament*, ultima sa mare lucrare, cuprinzând 1399 de pagini. După apariția *Glossei*, la 1570, Flacius lucră alți trei ani la *Comentariile Epistolelor Apostolului Pavel*, ale *Apocalipsului* și ale *Vechiului Testament*. Aceste comentarii, cuprinzând circa 5000 de pagini scrise de mână, nu au fost publicate, și ele se află în Germania, la Wolfenbuttel, într-o colecție cuprinzând manuscrisele lui Flacius. În tot timpul vieții sale el va fi mereu activ și combativ în apărarea noii credințe, opera sa scrisă – în afara sutelor sau poate miilor de predici ținute în bisericile protestante - cuprinzând peste 250 de cărți cu subiect teologic, multe îndreptate contra papalității sau a unor teologi protestanți, între care Melanchton, acuzați de el de deviere de la adevărata învățătură a lui Luther, unele scrise cu înverșunat spirit polemic, care îi vor crea multe dușmăni.

De la 1 iunie 1573, deoarece Senatul orașului Strassburg nu-i mai prelungi dreptul de ședere, el plecă împreună cu familia sa la Frankfurt pe Main, dar nu putu rămâne nici acolo, din cauză că Sfatul

orașenesc, nu-i îngădui să rămână în oraș. Începuse astfel o persecuție contra sa, acuzat fiind de protestanții moderați, de extremism, erezie și maniheism. Ne mai putându-se stabili într-un loc fix, el trebui să călătorească prin tot răsăritul Germaniei, timp de un an, la Mansfeld, în Silezia, la Berlin, ținând conferințe și angajând publice dispute cu adversarii săi, până la sfârșitul anului 1574, când, bolnav și epuizat, se putu întoarce la Frankfurt pe Main, unde își dădu obștescul sfârșit pe data de 11 martie 1575, la etatea de 55 de ani.

În ciuda trecerii secolelor, Flacius a rămas o prezență vie în lumea protestantă. În secolul XIX, meritele sale au fost puternic evidențiate și figura sa reabilitată de acuzațiile dușmanilor săi din timpul reformei, de către marele teolog protestant Twesternen, care-i dedică un amplu studiu la 1844, căruia i se adăugară voluminoasele monografii asupra sa, în același spirit, ale lui Preger și ale lui Ranke. În secolul XX, Eberhard Gotthein, în a sa „Istoria teologiei protestante”, apărute în 1924, scrie că „Istoria teologiei protestante după moartea lui Flacius, a ultimului care a reprezentat o opinie independentă, este de aceea, până la apariția pietismului și a iluminismului, cea mai plată epocă din noua istorie a culturii”, iar „Flacius fu ultima minte creatoare dintre reformatori”.

A. Herte, în „Lexiconul catolic german pentru teologie și biserică” din 1932, îl consideră pe Flacius ca pe unul dintre cei mai mari învățați ai epocii sale, în timp ce belgianul Pontien Polman în dizertația sa „Flacius Illyricus historien d’Eglise” din „Revue d’histoire ecclesiastique”, Louvain 1931, precum și în marea sa lucrare „L’élément historique dans la controverse religieuse du XVI siècle”, Gembaux 1932, consideră istoria bisericească scrisă de Flacius, „Centuriae Magdeburgenses”, precum și întreaga sa operă, drept „opera de uriaș a lui Flacius”. Cele mai recente biografii ale sale sunt astăzi cartea lui Mijo Mirkovic „Matija Vlacic Ilirik”, apărută la Zagreb în 1960, și cartea lui Ante Bilokapic, intitulată „Attivita letteraria di Mattia Flaccio Illirico”, apărută la Roma în 1981, ca teză de doctorat a autorului.

La noi, Flacius este, din păcate, practic necunoscut, nu i-am găsit menționat numele de către nici un istoric român din trecut sau din prezent. Înainte de-a încerca să răspund la întrebarea dacă Flacius a fost sau nu român, aș vrea să atrag atenția asupra unor scrisori din vasta sa corespondență, precum și asupra dedicației unei cărți ale sale, care au tangență cu istoria noastră. Este vorba mai întâi de o carte, „Contra primatum papae”, pe care la 1 martie 1550, el o trimite din Magdeburg „Comitelui Timișoarei Petro

Petrowijth (Petru Petrovici) și guvernator al părții de jos a regatului Ungariei”, cu dedicația sa autografă. Petru Petrovici era guvernatorul Ungariei de Jos – adică a unei părți ce rămăsese din Ungaria după 1541, când fusese transformată în pašalâc -, mai exact al comitatului Timișoarei (care va fi ocupat de Turci la 1552), și pe care-l conducea Petru Petrovici în numele lui Ioan Sigismund, fiul minor al reginei Isabela și al regelui Ioan Zapolya, decedat în 1540. În perioada în care Sașii din Transilvania puneau bazele unei biserici luterane cu un statut propriu (1545), Petru Petrovici îi ajutase pe ungurii protestanți în constituirea unei biserici reformate ungurești, care se va îndrepta apoi la calvinism. După unii autori, se pare că Flacius aștepta ajutor politic și militar de la comitele Timișoarei și guvernatorul părții libere a regatului Ungariei, în favoarea Magdeburghezilor și așa s-ar explica această dedicație autografă, deoarece Flacius, în general, nu scria dedicații pe cărțile sale.

Există la Hauptstaatsarchiv a Württembergului din Stuttgart (Gutenbergstrasse, 109), o colecție de zece scrisori din Constantinopol, în legătură cu răspândirea protestantismului, care ne privesc în mod special, scrise între anii 1564-1565 de către Wolf Schreiber, agent în capitala imperiului otoman al principelui Cristophor al Württembergului, din care rezultă că a fost arestat în Moldova pentru răspândirea „de cărți ale credinței noastre creștine... care sunt tipărite la Urach...” și agentul scria că ele ar trebui traduse și pe românește. În același fascicol se găsește și informația ambadorului austriac la Constantinopol, Albrecht von Wyss, pe cinci pagini, datată 10 august 1564, trimisă la Viena, relatând și ea despre arestarea lui Wolf Schreiber.

Știm că puțin timp înainte de această întâmplare, în Moldova domnise un principe protestant, Despot Vodă, dar din martie 1564, revenise pe tron, în cea de-a doua sa domnie, Alexandru Lăpușneanu. Nu știm dacă aceste documente sunt cunoscute în România; ele însă se află, după datele din cartea lui Mijo Mirkovic, „Matija Vlacic Ilirik” (Zagreb, 1960), pag. 416, la Arhiva Centrală de Stat (Hauptstaatsarchiv) din Stuttgart, în colecția compusă din nouă fascicule relativă la familia baronului Hans von Ungnad, în fascicolul 2, la „Bestand A 191 – F2, Anhang II, 32, 1.”

Trebuie să evidențiem că de la începuturile sale, de la declarația de credință din „Confesiunea de la Augsburg” din 1530, confesiunea protestantă, atunci abia în curs de formare, s-a grăbit să trimită tezele referitoare la noua sa credință, Patriarhului Ieremia al II-lea de la Constantinopol, deoarece ea

considera biserica ortodoxă mult mai aproape de principiile creștinismului de la origini, decât biserica catolică. Pe această linie, în preocupările lui Flacius reintra de aceea și studierea vechilor scrieri ale bisericii ortodoxe; în acest sens vorbește clar corespondența sa cu unul dintre cei mai buni colegi ai săi din anii universitari, Nydbruck, ajuns director al Bibliotecii imperiale din Viena.

El îl îndemna pe Nydbruck să cerceteze grabnic izvoarele ortodoxe grecești care se găseau la Veneția, dar să caute și la Ragusa, în *Valahia* și în Bulgaria, la Constantinopol și în Rusia, foloșindu-se pentru aceasta de orice prilej care se ivea. În acel timp, la Metlika, zonă azi în Slovenia, în care Ioan Maiorescu se interesa la 1857, în timpul călătoriei sale în Istria, despre eventuala persistență a Românilor prezenți acolo în evul mediu, propovăduia Grigore *Vlahovici*, traducător al Bibliei în limba croată, împreună cu Grigore *Lakovici*.

Dar a fost Flacius român? Să încercăm să răspundem la această întrebare. Indicii că ar fi fost român sunt numele și locul nașterii sale. Numele trebuie considerat însă numai împreună cu locul nașterii, căci altfel, Flacius, au fost din antichitate până aproape de zilele noastre, mai multe personalități, fără nici o legătură cu România.

Din cartea cu referințe autobiografice a lui Mattia Flacius, publicată de el în limbile latină și germană, rezultă că s-a născut la 3 martie 1520 la Albona, oraș din Istria, care făcea parte din antica provincie romană Iliria, de unde și supranumele său de Iliricus, fără nici o referire însă la naționalitatea sa, problemă pe care probabil el nu și-a pus-o, tot ce l-a interesat și condus în viață fiind religia, legătura sa cu Dumnezeu și modul just de realizare a acesteia.

Locul unde s-a născut el, după cum scrie reverendul Pietro Stancovich, în „Biografia degli uomini distinti dell'Istria”, era situat în „villa” (cătunul) Cugno, sau Dubrova di Albona și era cunoscut din vechime cu numele de „Flacciera Gniva”, adică „câmpul lui Flacius” (un etnonim, al „Valahului”), și era proprietatea ereditară a familiei Flacius¹. Tomaso Luciani, în cartea sa „Matia Flacio, Istriano di Albona”, Pola, 1869, mai adaugă că „în Albona și în jur sunt Italiieni, iar la Berdo, Jesenovici, Villanova, Schitazza, sunt romanici.” Aceștia sunt, evident, Istro-românii. Despre naționalitatea lui Flacius nu precizează nimic, așa cum nu au precizat nici biografii din secolele anterioare, când această problemă se pare că nu exista, până în secolul XIX, când unii au început să și-o pună.

Ioann Wilhelm Prager, în „Matthias Flacius

Illyricus und seine Zeit”, editată în 1859-1861, scrie scurt: „Matthias Flacius war slawischen Ursprungs”², fără nici o altă explicație, decât că locul său de naștere era Albona, în Istria. De aici și concluzia că ar fi fost slav...

Mult mai analitic, Ermanno Nacinovich, în „Flacio – studio biografico storico”, scrie: „I Vlacich sono di probabile origine rumena, se si pone mente alla radice del nome (*Vlach*) e al fatto che, tanto nel territorio rurale di Albona, quanto altrove nella provincia istriana, esistono colonie disperse di questa stirpe”³; Giuseppe Vassilich, în „Sui Rumeni dell’Istria- Riassunto storico-bibliografico”, referindu-se la extinderea elementului românesc din Istria în Evul Mediu, scrie: „E lo stesso rinomato Flacius Illiricus (se per altro e’ un istriano) non e che un bell’e buon *Vlach*, un *Rumeno* di quelli di *Schitazza* presso Albona”⁴. Emilio Comba, scrie „Mattia Vlacich eredo’, come lo zio – Ubaldo Lupetini, rudă dinspre mamă și primul mentor spiritual al tânărului Flacius, condamnat de Inchiziție pentru că a trecut la protestantism, n.n. -, sangue gentile. Il suo padre, sceso da onorata famiglia, che si vuole di origine rumena, avea nome Andrea; la madre si chiamava Giacomina, de’ nobili Luciani...”⁵. Aceste afirmații se bazează toate, pe faptul existenței unei populații românești în evul mediu la Albona și mai ales în jurul ei; în statutele comunale ale Albonei, „Statuta Communis Albonae”, din 17 august 1341, de exemplu, reproduse de Teodor Burada în „O călătorie în satele românești din Istria”, este scris: „Haec sunt statuta comunis dicte terre Albonae facta et ordinata tempore Nobilis et sapientis viri domini Stephani condam domini Virgilio de civitate Austriae honorabilis vicarii prephate terre Albona, cuius coadiutores fuerunt in componendo et ordinando predicta statuta ser bastianus condam *Vlahi iudex supradicte terre...*”⁶. Același Statut al comunei Albona este reprodus și de Camillo de Franceschi în „Archeografo Triestino” din anul 1908.

Antonio Scampicchio, dintr-o veche familie nobilă din Albona, îi va referi lui Teodor Burada, în timpul călătoriei acestuia în Istria în 1896, despre urmele unei cetăți, „Corte Alba” (*Curtea Albă*, toponim românesc), de lângă Albona, „despre care tradiția spunea că fusese locuită de Români”⁷.

Herman Stemberger – „Labinska povijesna kronika”, – ne indică printre familiile nobile la Labin –Albona- în evul mediu, familia Valcich – nume care apare scris în documente fie astfel, fie *Vlacich*, n.n. – despre care ne spune că s-a strămutat din *Dobrogea* în împrejurimile Zarei la 1242⁷, iar de acolo, în jurul anului 1520, a ajuns în Istria; la fel

familia Diminich⁸, foarte numeroasă, pe la 1242 se afla încă în *Valabia* („*U Vlaskoj*”), iar în secolul XV, o aflăm la Fiume și la Albona, unde, în această din urmă localitate, sunt menționate la 1420, într-un registru al populației, cele două ramuri ale sale: Diminich-Zandrich și Diminich-Calogich, așezate în zona Predubasa a Albonei, unde, împreună cu familiile Stanisovaz-Vlacich, Kobavich și Viscovich, au dat aceluși loc, numele de *Vlakovo*. Tot același, ne mai spune că un ram al familiei Diminich, se chema Chinezich, formă a cuvântului „cneaz”, observăm noi, cunoscută numai în arealul românesc (V. Pavel Chinezu, din secolul XV).

În afara documentelor istorice sus menționate și a altora care atestau în documentele Albonei un Cixcix – Cicio – la 1328, un Lizzul la 1523 etc. o probă vie a prezenței Românilor lângă Albona, era existența lor la Schitazza, pe teritoriul comunal al Albonei, în teritoriul ei agricol, pe vremea călătoriei lui Ioan Maiorescu în Istria, la 1857, astăzi slavizați, cărora el le-a înregistrat și graiul, practic identic cu cel al Istroromânilor de sub Ucika sau Monte Maggiore (Sușnievița etc.).

Mijo Mirkovic, în cartea sa despre Flacius, „Matija Vlacic Ilirik”, Zagreb, 1960, dă și unele nume de persoane care existau la Labin –Albona- în timpul copilăriei lui Mattia Flacius, așa cum rezultă din documentele epocii și care se chemau Furulich, Faraguna (fără gună), Buturich, Cerniul, Micul, nume clar românești, pe care autorul le enumeră, fără să indice însă că erau români.

În autobiografia sa, ca și în biografiile unor autori mai vechi, Flacius spune numai că s-a născut la Albona, fără altă indicație. Dar unde, dat fiind că Albona cuprindea un teritoriu agricol destul de vast, cu numeroase sate? În secolul XIX, și apoi în secolul XX, câțiva biografi și-au pus această întrebare și au încercat, după 300 de ani, să reconstituie exact locul de pe teritoriul agricol al Albonei, unde Flacius s-a născut. Părerile celor mai mulți sunt că el s-a născut în afara cetății.

Astfel, canonicul Pietro Stancovich, deja citat, în „Biografia degli uomini distinti dell’Istria”, Triest, 1828, indică ca loc de naștere a lui Flacius, așezarea Dubrova di Albona, sau Cugno (Kunj).

Dar de la Dubrova la Kunj (Cugno) sunt șapte kilometri, afară de faptul că nu o mai fi existat și un alt toponim Dubrova. G.Vassilich, în „Sui Rumeni dell’Istria – Riassunto storico-bibliografico”, referindu-se la Flacius, scrie: „E lo stesso rinomato Flacius Illiricus (se per altro e’ un istriano) non e’ che un bell’ e buon *Vlach*, un *Rumeno* di quelli di *Schitazza* presso Albona.”

H. Stemberger, descendent dintr-o familie istriană stabilită de mai multe generații la Albona,

În cartea sa „Labinska povijesna Kronika” – Cronica istorică a Albonei -, vorbind de familia Francovich, cum se mai chema familia lui Flacius, afirmă că aceasta a venit la Labin –Albona- în a doua jumătate a secolului XV, refugiată din cauza pericolului turcesc, de la Buccari („iz Bakra”), localitate la 15 km. la sud-est de orașul Fiume – azi Rijeka -, din ținutul, adăugăm noi, chemat „Morlacca”, tocmai din cauza marelui prezențe a populației românești morlace (etnonimul „morlac” preluat de venețieni de la bizantini, derivând de la „mavrovlah”, adică „Vlah negru”, dat de aceștia din urmă acestei populații, pentru a-i deosebi de ceilalți romanici, tot „vlahi”, locuitori ai orașelor de pe țărmul adriatic). Până la anul 1555, scrie Stemberger, familia Francovich a locuit pe teritoriul Dolicei, la marginea Albonei, unde s-a născut și Mattias Flacius Illyricus.

Dario Alberi, autorul unei valoroase și amănunțite monografii a Istriei, de două mii de pagini, la capitolul dedicat Albonei, spune de Mattia Flacius, că el s-a născut pe teritoriul Albonei, la Carpano, așezare situată la vreo doi kilometri la vest de orașul Albona.

Precizăm că Dubrova se află la vreo doi kilometri și jumătate la nord de orașul Labin (Albona), iar Carpano și Kunj (Cugno) se află la vest, Carpano la circa doi kilometri, iar Kunj (Cugno) la circa șase kilometri de Albona. Cine are dreptate?

Mijo Mirkovic, cel mai informat și meticolos biograf al lui Mattia Flacius Illyricus, ne înfățișează statistica familiilor care se chemau Vlacici pe teritoriul agricol al Albonei, fără să pomenească nicidecum că Vlacici (Vlagic) provine de la un etnonim, *Vlah*, adică român; deși această problemă el nu o înfățișează (recurgând pentru „croaticitatea” lui Flacius la argumente deloc științifice, ca acelea ale „trăsăturilor sale de caracter, a înzestrării sale excepționale, care se explică numai prin apartenența sa la națiunea croată”, etc.), ne arată însă, prin studiul recensămintelor și al documentelor notariale, pe arcul a aproape cinci secole, mulțimea aproape necrezut de mare a descendenților din Vlăhi: familiile chemate Vlacici (Vlagic), pe teritoriul agricol al Albonei.

Astfel, după datele „Cadastrului Național al Istriei” pentru anul 1945 (Susak, 1946)⁹, date reluate de M. Mirkovic¹⁰ în localitatea Vlacici, existau nouă familii Vlagic, dintr-un total de 16, la Vlacici Stanișevici (Vlagic Stanisevic), pe drumul de la Albona la Koromacno (Valmazzinghi), 14 familii Vlagic (Vlacici), dintr-un total de 35 de familii, iar la Vlahovo, pe același drum, cinci familii dintr-un total de zece.

Deci, numai în trei mici așezări se aflau 28 de familii Vlacici, dintr-un total de 61. Dar, după datele aceluiași recensământ din 1945, ele existau și în alte așezări și sate; la Skarpoci erau 5 familii Vlacici, la Buriachi una, la Viskovici (Viskovici, de la Vâsc?) două, la Marici trei, la Vrbanci (Verbenă?) trei, la Rabac două, la Kunj (Cugno) două, la Vinez opt, la Sveti Bartolomeu două, la Pusticu una, la Blascovici una, la Presici (rom. Piersici?) două, la Trget (situat la începutul canalului Arsa) patru și încă în alte așezări, toate de pe vechiul teritoriu al comunei Albona.

Documentele istorice din secolul XVI, pomenesc des numele de Vlacici în așezările din sud, în apropierea drumului de la Albona la Koromacno, de o parte și de alta a localității Sf. Laurențiu (Sv. Lovrec), acolo unde și astăzi ei sunt mai numeroși, în timp ce de Vlacici în localitățile de la nord și la apus de Albona, nu pomenesc, ne spune M. Mirkovic. Aceasta înseamnă, continuă același, că cei de la sud de Albona, au fost acei Vlacici care au devenit foarte devreme orașeni (cetățeni) albonezi și care au rămas la Albona până azi, veniți din așezările de la sud și răsărit, dintre Percici și Diminici. Probabil și familia (neamul) Vlacici de la Marici (localitate cu numele format poate de la românescul „mare”, n.n.), s-a format în același fel. (Ibidem).

Din testamentul surorii lui Flacius, Celia, despre care vom vorbi mai jos, rezultă că familia a avut casa părintească, moștenită de la tatăl lor, la Dolica (citește Dolita), în partea de sud-est a dealului pe care se află orașul, încorporată între zidurile cetății numai în sec. XV; aceasta nu exclude însă că familia ar fi avut și alte proprietăți în zona agricolă a Albonei.

Din casa familiei Flacius de la Dolica, nu s-a păstrat, oricum, nici o urmă și nu mai există nici un semn care să poată ajuta la reconstituirea exactă a locului pe care ea s-a aflat. În ce privește casa Francovich, care se găsește și azi la Albona, pe strada Martinuzzi, în care s-a amenajat muzeul dedicat lui Flacius, aici a locuit un ram al familiei sale, dar numai după 1555 și nu are legătură cu casa natală a lui Flacius.

În anul 1945 existau în orașul – cetatea - Albona, patru familii Vlacici, conform recensământului din 1945, ale cărui date despre familiile Vlacici din zona agricolă a Albonei, au fost deja arătate.

„Vlacici la Albona au fost mulți în ultimele patru secole și acest nume a rămas până azi unul dintre cele mai răspândite”, ne spune tot M. Mirkovic. „Sunt de asemeni multe toponime”, ne asigură același, „care sunt în legătură cu acest nume. Valea în care se află termocentrala de la Rașa

(Arsa), se cheamă *Vlașca* și tot așa se cheamă așezarea de pe dealul de deasupra văii. De cealaltă parte, spre răsărit, în mijlocul peninsulei alboneze, între porturile Rabac și Duga Luka (Porto Lungo) se află vechea așezare *Vlahi*. Localitatea *Vlahovo*, deasupra Risnicei, are zece case, dar înainte de 1918 se chema așa întreaga comună care avea 771 de locuitori. În anul 1910, după registrul oficial austriac, în această comună, unde Vlacicii sunt cei mai numeroși, s-au declarat Croați 98,7% din populație, adică practic toți.” Desigur că în 1918 s-au declarat toți croați. Dar cu câteva sute de ani mai înainte, ce erau, dacă nu Vlahi, Români? Adăugăm la această interesantă și pilduitoare toponomastică, oferită de M. Mirkovic și localitatea Sikul (Secul) din zonă, sau muntele Ciuf, lângă Schitazza, pe lângă Vale Curata, pe care o indica deja Ioan Maiorescu, sau localitatea Koromacno, al cărei nume ar putea deriva de la istroromânul „coromac”, pălărie (V. „comănac”). Mai menționăm de asemeni că H. Stemberger, în „Labinska povijesna kronika”, la pagina 63, într-un capitol dedicat toponomasticii din zona Albonei, înșiruie un număr de 18 localități ale căror nume le indică ca fiind de origine română, la care mai adaugă apoi Schitazza și actuala Skvaranska, care, „înainte se chema *Vlașca Ranca*”.

Pentru a fi înșă și mai scrupuloși, să încercăm să ipotizăm, sprijiniți pe cunoștințe asupra situației istorice și toponimiei zonei, un răspuns logic și la întrebarea: a știut Flacius românește?

La 1857, în timpul vizitei lui Ioan Maiorescu în Istria, rămăseseră încă la Schitazza, lângă Labin (Albona), vreo cinci-șase familii care mai vorbeau românește, cărora I. Maiorescu le dă și numele; cu o generație – două înainte, tot satul vorbise înșă românește și toponomastica prezentată anterior – cu date în special din M. Mirkovic – indică prezența puternică a Românilor în jurul Albonei, tocmai în timpul și în locurile în care s-a născut Flacius. După Ireneo della Croce, care publica la 1698 la Triest o istorie a orașului și a ținutului din jur – „Historia antica e moderna, sacra e profana, della citta di Trieste” -, Români (Valahii) erau numeroși în Istria, ei populau și localitățile din jurul Triestului (Opicina, Fabbriano, podișul Carsului etc.), vorbeau o limbă latină „asemănătoare cu valaha de la Dunăre” – o afirmă textual autorul, dând multe exemple de cuvinte din limba lor, care este clar românească – și se numeau în limba lor „Rumeri” (adică „Rumări”, triestinul Ireneo della Croce neputând pronunța „ă” - ul românesc).

Deci, dacă la 1700 acești Valahi, care se numeau atunci între ei „Rumări” (de la Romanus-Rumân-Rumăr, din cauza rotacismului specific și azi

dialectului istroromân), adică Români și vorbeau românește, iar azi sunt aproape toți slavizați, cu atât mai vârtos la 1520, în secolul XVI, când s-a născut Mattia Flacius, și procesul de slavizare în Istria nu era atât de avansat, ei își vorbeau în Istria limba lor românească, care astăzi mai supraviețuiește doar la Sușnievița, în câteva sate în jur și la Jeiă! Cu siguranță deci că la 1520 ei își vorbeau în locurile din jurul Albonei, unde s-a născut și a copilărit Flacius, limba lor maternă românească. Dealtfel, un etnograf din secolul XIX, dr. Pietro Tomasin, în a sa „Die Volksstamme in dem Gebiete von Triest und Istrien. Eine ethnographische Studie”¹¹, afirmă „Românii erau în afară de aceasta în localitățile în jurul Albonei, în Bellai, Cepic, Cherbune, Cosliaco, S. Lucia di Schitazza, în jurul Montonei, la Mune, în jurul lui Pinguente și Pisino, în Pressert, Tepenovica și Topliaco, unde încă în secolul XVI se folosea limba română”! (La Schitazza, Cherbune, Topliaco, se folosea încă și în sec. XIX – n.n.). Pe harta, după Sextil Pușcariu, cu așezările din Istria unde s-a vorbit românește, publicată în „Istoria limbii române” de Al. Rosetti, sunt indicate numeroase astfel de localități pe teritoriul agricol al Albonei, ca de pildă *Negri*, în imediata apropiere a orașului, *Faraguni*, *Cattun*, *Lizzul*, *Runki*, la nord de Albona, apoi *Vlahi*, *Vlașca*, *Stara Guna*, *Ceravizza*, *Santa Lucia*, *Schitazza*, la sud, *Sugari* și *Ierbulișce*, dincolo de râul Arsa (Rașa), în imediata apropiere a teritoriului Albonei. Și chiar dacă Flacius nu ar fi trăit primii săi ani de viață în teritoriul agricol al Albonei, în zona chemată până astăzi *Vlașca*, către Schitazza, pe valea Arsei (Rașei), unde erau cele mai numeroase familiile *Vlacich*, sau la Carpani, Dubrova ori Kunj (Cugno), ci la Dolica, în interiorul zidurilor orașului, el tot ar fi venit în contact cu acești *Vlahi*, care la 12 km. la sud de Albona, la Schitazza, cum am mai spus, și-au vorbit limba lor românească până la sfârșitul secolului XIX, iar la mai puțin de 20 de km. de Labin (Albona), la Sușnievița, Noselo, Sucodru, o vorbesc încă și azi.

Locuința Vlacicilor de la Dolica, la marginea Albonei, a fost o locuință de tip rural, de agricultori, având pe lângă casă acareturi, staule, animale domestice. Aceasta o știm din testamentul surorii lui Mattia, Celia, care rămăsese în casa părintească a tatălui, și la 12 februarie 1546, își redactează testamentul, scris de notarul Bartolomeo Gervasio din Albona, în limba latină.

Din datele acestui testament, descoperit în secolul XIX la „Archivio dei Frari” la Venetia, de către Tomaso Luciani, rezultă că familia lui Flacius, din spre partea tatălui, era o familie de proprietari agricoli și Mattia Flacius însuși dispunea de pământ,

pe care nu-l înstrăinase, și bineînțeles de parte de casă și acareturi, la Dolica. Partea din casa părintească – „casale” – care-i aparținea, Celia o lasă surorii ei Martina, căreia îi mai lasă animale (o junincă de trei ani, un bou, cinci oi), multe haine femeiești și lenjerie, pături, etc. iar celeilalte surori, Domenica, îi lasă trei vaci, precum și haine femeiești, lucruri de casă și-i iartă datoriile pe care le avea la dânsa. Fraților săi, Francisc și Iacob, le iartă o datorie de șapte ducați, iar lui Francisc îi mai lasă cinci oi și fiicei acestuia, Iacoba, un vâl venețian cu acoperitoare de aur pe cap. Tot celor două surori, Domenica și Martina, Celia le lasă uzufuctul recoltei în grâu de pe pământul fratelui său, „Ser Mathea”, pe care acesta i l-a cedat în folosință cu act notarial și la sfârșit adaugă că numește pe Lucian Lucianich, ca executor al testamentului, pentru partea care privește terenul agricol aparținând lui „Ser Mathea”, fratele ei.

Din testament rezultă însă unele persoane foarte apropiate familiei, poate chiar rude, care sunt Vlăhi, adică Români, cum foarte clar o indică numele lor; astfel, Margareta este soția răposatului Ivan *Furulich* (*Furulici*), căreia Celia îi lasă prin testament două capre, precum și Mihovila, soția lui Ivan Mohorich (*Mohorici*) – care ar putea fi și acesta un Vlah -, căreia, pentru că a îngrijit-o pe timpul bolii, îi lasă trei măsuri de grâu și o alta încă de alte cereale. Printre martorii care semnează testamentul este de asemeni un Ștefan *Buturich* (*Buturici*), nume incontestabil românesc.

Deci, putem afirma, Flacius, rod al căsătoriei dintre un „vlah”, român istrian, și o patriciană italiană-din familia Luciani -, născut și crescut într-o zonă unde se vorbea atunci în Istria și limba română, cel puțin ca limbă rustică, așa cum istoria, lingvistica, toponomastica, onomastica, ne-o arată, trebuie să fi cunoscut, după toate probabilitățile, și limba noastră românească, căci în vinele sale a curs și sânge românesc, așa cum toate datele despre obârșia „valahă”, românească, a neamului său, o indică. De aceea este necesar ca această marcantă personalitate a secolului XVI, apropiată de marile figuri istorice ale reformei luterane, de Martin Luther însuși, să fie cunoscută și de către Români, fiindcă acest eminent învățat a rămas până azi, la noi, un necunoscut conațional din Istria secolului XVI.

Note:

1. Pietro Stancovich, *Biografia degli uomini distinti dell'Istria*, Trieste, 1828, p.111, nota 4.
2. Matthias Flacius era de origine slavă.

3. „Ermanno Nacinovich, *Flacio – studio biografico storico*, Fiume, 1886, p.3, nota 2.

„Vlacicii (neamul Vlacich) sunt de probabilă origine română dacă se ține seamă de rădăcina numelui (Vlah) și de faptul că atât pe teritoriul rural al Albonei cât și în alte locuri în provincia istriană sunt împrăștiate colonii din această stirpe”.

4. Giuseppe Vassilich, *Sui Rumeni dell'Istria Riassunto storico-bibliografico*, 1900, p. 70.

„Și însuși renumitul Flacius Illiricus (dacă, dealtfel, e un istrian) nu este decât un veritabil Vlah, un Român din aceia de la Schitazza, de lângă Albona”.

5. Emilio Comba, *I nostri protestanti*, Firenze, 1897, „Mattia Vlacich a moștenit, ca și unchiul, sânge nobil. Tatăl său, descendent dintr-o onorată familie, care se consideră de origine română, avea numele de Andrea (Andrei); pe mamă o chema Giacomina, din nobilii Luciani...”

6. Teodor Burada, *O călătorie în satele românești din Istria*, Iași, 1896. „Acestea sunt statutele comunei (și) teritoriului ținând de Albona, făcute și ordonate în timpul Nobilului și înțeleptului bărbat domnul Stephan (fiu) al domnului Virgil de Cividale (oraș în Friuli, pe atunci în Austria, n.n.) onorabil vicar al amintitului teritoriu al Albonei, ale cui ajutoare la compunerea și rânduiala sus-ziselor statute fură domnul Bastianus (fiu) al lui Vlah, jude (judecător) al supramenționatului teritoriu, domnul Bracogna (fiu) al lui Iedrevac soțul (colaboratorul) său, domnul Drusac (fiu) al lui Quirino, domnul Justus (fiu) al lui Malco (Marco?)...” etc. Unii, printre care T. Burada, consideră că „Vlah” nu este un nume de persoană, ci este un nume de neam, un etnonim, în care caz înțelesul propoziției ar fi: „... domnul Bastianus (fiu) al Vlahului, jude (judecător) al supramenționatului teritoriu...”

7. Herman Stemberger, *Labinska povijesna kronika*, Labin –Albona-, 1983, p.75.

8. Ibidem, p.66.

9. *Cadastrul Național al Istriei pentru anul 1945* (Susak, 1946), p.178-195.

10. M. Mirkovic, *Matiija Vlacic Ilirik*, p.4.

11. Pietro Tomasin, *Naționalitățile în regiunea Triest-ului și în Istria. Un studiu etnografic*. Trieste, 1890, p. 42.

Bibliography

1. Teodor Burada, *O călătorie în satele românești din Istria / A Voyage through the Romanian Villages in Istria*, Iași, 1896

2. Emilio Comba, *I nostri protestanti / Our Protestants*, Firenze, 1897

3. Pietro Stancovich, *Biografia degli uomini distinti dell'Istria / Biographies of Distinguished Personalities from Istria*, Trieste, 1828

4. Pietro Tomasin, *Naționalitățile în regiunea Triest-ului și în Istria. Un studiu etnografic / Nationalities in the area of Triest and Istria. An Ethnographical Study*. Trieste, 1890